Gherea: în preajma revoluției

Ioan STANOMIR

Universitatea din București
University of Bucharest
Personal e-mail: ioan.stanomir@gmail.com

Gherea – In the Eve of the Revolution

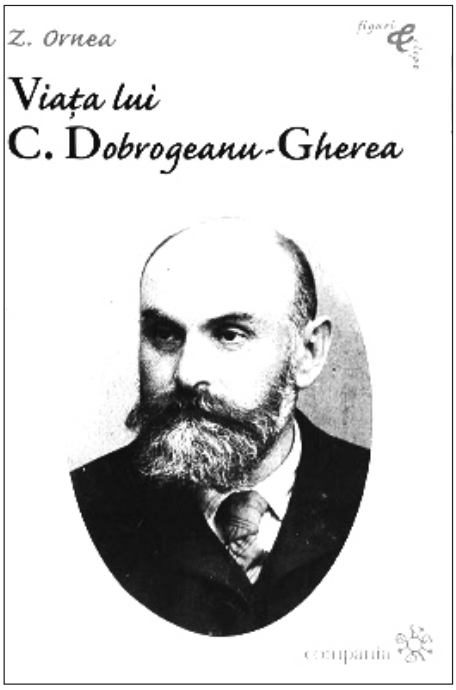
The present study is focused on the works and public action of Constantin Doborgeanu-Gherea, one of the first Romanian ideologists of socialism. His thinking sided rather with the Mensheviks than with the Bolsheviks - he was, in many respects, a Romanian Kautsky - therefore, his name came to be forbidden or demonised during the dogmatic decades of Romanian communism. He showed that there existed the possibility of a democratic, non-liberticide Romanian left.

Keywords: modern Romanian history, Romanian history of political ideas, socialist thinking in Romania, Constantin Dobrogeanu-Gherea

Sursă foto: http://mnlr.ro/muzeul-digital/constantin-dobrogeanu-gherea/

Odată cu Constantin Dobrogeanu-Gherea, România Vechiului Regat pătrundea vântul aspru al revoluționarismului rus. Nimic nu putea fi mai șocant, în deceniul șapte al secolului XIX, decât distanța dintre libertatea de expresie ideologică de dincolo de Prut și încremenirea polițienească din Imperiul țarilor. Alegerea existențială a viitorului Gherea în România făcea trecerea de la o condiție biografică la alta. Conspiratorul narodnicist lăsa locul ideologului și scriitorului politic, îndrumător al social-democrației legale de la noi. Educația marxistă a lui Gherea, ce duce la abandonarea populismului originar, se petrece în acest spațiu al patriei sale de adopție. Episodul rocambolesc al răpirii sale de către Ohrana nu face decât să sublinieze delacajul dintre represiunea țaristă și relaxarea din România monarhică.

Biografia lui Gherea, ca şi aceea a lui Stere, le putea apărea contemporanilor ca un fragment de roman. Doar paşoptiştii munteni mai încercaseră experienţa exilului îndelungat şi doar ei mai fuseseră descrişi cu atâta insistenţă ca inamici ai statului şi ai ordinii. Dar cazul celor doi fraţi inamici era deosebit prin dramatismul încleştării. Înaintea vieţii lor româneşti, se afla viaţa lor revoluţionară, nutrită din aceeaşi matrice a radicalismului narodnicist. Divergenţele de mai târziu nu anulează un sens al moştenirii lor comune, o ereditate intelectuală rusă.Ĕ[1]

Destinul lui Gherea este inseparabil de cel al marxismului şi de cel al revoluţiei. Naşterea primului stat comunist din lume este evenimentul care grăbeşte radicalizarea mişcarii socialiste din România. Gherea nu abandonează, în anii de după 1917, fidelitatea sa faţă de moderaţia tactică şi ideologică a socialiştilor germani. El este, acum, mai aproape de „renegatul" Kautsky decât de Lenin. Flacăra leninistă îl atrage, însă, pe fiul său, pe Alexandru. Ca într-un roman de Turgheniev, fiul alege calea revoltei, întrând în rândurile celor care ard, devoraţi de focul stalinist. Fiul lui Gherea piere, asemeni atâtor altor comunişti, în Marea teroare. Păcatul său este unul capital – Troţkismul. Asemănarea cu biografia lui Racovski este frapantă.[2]

Gherea este un destin-punte, legând România şi dezvoltarea ei intelectuală de spaţiul rus şi de cel central- european. Unicitarea profilului său ţine de o extraordinară capacitate de reinventare. În climatul constituţional al României, Gherea oferă imaginea gândirii marxiste epurate de fanatismul leninist. Deşi nu a fost un revizionist, asemeni lui Bernstein, Gherea a crezut în posibilitatea schimbării, graţie nu acţiunii violente, ci unei pedagogii intelectuale şi presiunii tenace. Revoluţionarismul său a fost, spre a relua formula lui Sir Isaiah Berlin, imaginată pentru Herzen, unul lipsit de fanatism.

Ideea

Gherea este, pentru istoria intelectuală de la noi, un moment de inflexiune în mersul idelogiei critice. Disputa cu Maiorescu este unul dintre acele episoade în care confruntarea de idei are o incandescenţă specială. Miza este nu doar definirea unei direcţii, dar şi stabilirea perimetrului în marginile căruia se organizează autonomia literaturii. Ipotezele formulate acum vor avea consecinţe pe termen mediu şi lung.

Posteritatea lui Gherea, în anii de realism socialist a însemnat, înainte de toate, supralicitarea moştenirii sale critice. Sociologismul procustian comunist a descoperit în Gherea un precursor, iar textele sale, uneori dogmatice prin simplificările lor stângace, au servit ca model spre a ilustra eşecul maiorescianismului. Anii de mai târziu au temperat acest entuziasm pentru metoda sa critică. Între scila exaltării şi caribda negaţiei absolute trebuie căutată acea cale de mijloc în lectura criticii literare a lui Gherea, astăzi.

Dincolo de tezismul materialist a cărui amprentă nu poate fi ignorată, proza critică a lui Gherea marchează un moment în cristalizarea unui sistem de citire al producţiei textuale. Sincronizarea cu Taine implică apelul la ştiinţificitate în interpretarea literaturii. Textul este redat unui context, definit de forţele care îl modelează. Gherea optează pentru o sinteză care îi aduce împreună pe Taine şi pe Marx. Credinţa în determinismul social al actului creator este una dintre premizele sale fondatoare.

„Contemporanul", revista ieşeană ce emulează exemplul „revistelor groase" din Rusia, este mediul în care se conturează această nouă abordare critică. Modernitatea lui Gherea este o formă de curiozitate intelectuală. Critica devine un discurs hibrid, în care se pot recunoaşte aporturile altor domenii. Capacitatea sa de fascinaţie intelectuală este evidentă. Precedentul lui Gherea este urmat de alţi critici. Tânărul Ibrăileanu este unul dintre aceştia. Interpretările lui Gherea apar, astăzi, uneori, ca mutilate de orbirea ideologică. Lectura lui Eminescu, în termeni materialişti, evocă derivele staliniste de peste decenii. Proza intelectuală a lui Gherea durează în măsura în care stabileşte un standard de sincronizare europeană, prin deschiderea ei prodigioasă.[3]

E. Lovinescu va privi campaniile împotriva gherismului şi a sămănătorismului ca pe bornele activităţii sale intelectuale. Ceea ce Lovinescu apără, tenace, este domeniul literaturii împotriva intruziunii teziste. Arta gândită militant şi anexată ideologic, iată alternativa refuzată de Lovinescu. Simplificările deterministe ale lui Gherea sunt parte din acest curent reducţionist. Dar critica lui Gherea depăşeste, în punctele

ei înalte, această tentație a tezei și dogmei. Gherea inventează, în maniera sa, o tradiție a criticii literare. Cei care o practică se revendică de la acest moment fondator.

Socialismul

Ideologul Gherea a fost, în anii de după 1948, tratat cu circumspecție de către aparatul ideologic al democrației populare. Caracterizarea viziunii sale se face în termeni familiari leninismului. Gherea este aruncat în același purgatoriu în care se află „renegatul" Kautsky. Locul său este printre cei care nu au avut capacitatea de a citi și intui sensul istoriei. Socialismul său a fost prin excelență unul insensibil la militantismul leninist.

Anatema stalinistă releva, în cele din urmă, natura fondului intelectual al lui Gherea, unul incompatibil cu radicalismul adamic al lui Lenin. Gherea este, până la capătul vieții sale, un socialist european clasic, ce refuză, concomitent, anarhismul și revizionismul lui Bernstein. În pofida aparențelor, în plan practic, Gherea este mai aproape de revizonism decât ar fi fost pregătit să accepte. Moderația programelor pe care le elaborează decurge din asumarea tacticii legale, ce exclude apelul la confruntarea directă cu statul. Social-democrația lui Gherea este afină cu social-democrația germană prin această înclinație reformistă. Gherea are imaginarul politic al unui menșevic, niciodată al unui bolșevic.[4]

Tranziția de la narodnicism la marxism face din Gherea, spre a relua un loc comun al istoriei ideilor de la noi, un echivalent local al lui Plehanov. Biografiile celor doi au în comun, la finalul lor, rezerva critică față de bolșevism. Istoria acționează în baza unor legi pe care voința umană nu le poate modifica. Revoluția bolșevică este o anomalie, din unghiul de vedere al marxismului ortodox.

Educația marxistă a lui Gherea s-a suprapus peste un moment privilegiat al radicalismului socializant de la noi. Anii de până la 1899 (acea „trădare a generoșilor" care nu e decât o mutație la nivelul unei elite animate de un crez umanitar jauresian) impun o direcție la nivelul spiritului public. Marginal ca impact politic efectiv, socialismul este influent în mediul de reflecție al tinerilor.Gherea realizează sinteza dintre umanitarismul pașoptist al unui C.A. Rosetti și direcția marxistă. Programul socialist este un program al democratizării politice și sociale. Concurența cu „radicalismul" lui Gh. Panu este un detaliu deloc nesemnificativ.

Ideologul Gherea este remarcabil prin tentativa de a aclimatiza marxismul, ca practică și discurs, la spațiul românesc. Legitatea istorică este zeitatea la care se închină Gherea. Socialismul este, în Europa avansată, ca și la periferie, o etapă de la capătul unui proces imposibil de evitat. Socialismul este nu o „plantă exotică", ci efectul sincronizării modernizatoare. Ideile circulă, iar socialismul este una dintre acestea.

Disputa de la început de secol XX dintre Gherea și Stere este ecoul, bătăliei din spațiul rus. Poporanismul este în căutarea unei căi românești specifice de evoluție. Democrația rurală la care aspiră Stere este versiunea revizuită a edenului comunei rusești. Poporanismul deschide un dosar al „datoriilor uitate". Solidaritatea cu clasa rurală este evanghelia laică a unei întregi generații. Replica lui Gherea, ce culminează cu „Neoiobăgia", este întemeiată pe aceeași încredere în legitatea istorică. România nu poate alege un drum al ei, departe de capitalism și de socialism. Industrializarea evocată de Gherea este un semn al emancipării din starea de minorat.

Moderația lui Gherea este, în ochii marxiștilor români de mai târziu, un stigmat. Lucrețiu Pătrășcanu este doar unul dintre aceștia. Ca și Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Pătrășcanu alege revoluția și crezul ei. El este un leninist, iar pentru leniniști partidul nu poate greși. Acest fanatism ascetic i-a fost străin lui Gherea. Socialismul său a fost străin, până la capăt, de impulsuri liberticide.

Note:

1. O recitire a lui Gherea din unghiul istoriei ideilor, la Cristian Preda, *Staulul și sirena. Dilemele unui marxist român*, Editura Nemira, București, 2002.
2. Biografia definitivă a lui Gherea este cea redactată de Z. Ornea, *Viața lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
3. O analiză a acestei direcții intelectuale, la același Z. Ornea, *Curentul cultural de la „Contemporanul"*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977. Analiza imaginarului său intelectual, la Z. Ornea, *Opera lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Cartea Românească, Bucureşti, 1983.
4. o lectură, la Michael Kitch, „Constantin Dobrogeanu-Gherea and romanian marxism", în *The Slavonic and East European review*, nr 1/ 1977, pp.65-89.

Bibliography:

Kitch, Michael. "Constantin Dobrogeanu-Gherea and Romanian Marxism", în *The Slavonic and East European Review*, nr. 1/1977, pp. 65-89.

Ornea, Z. *Curentul cultural de la Contemporanul / The Cultural Movement of Contemporanul*, Editura Minerva, București, 1977.

Ornea, Z. *Opera lui Constantin Dobrogeanu-Gherea / The Works of Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Cartea Românească, București, 1983.

Ornea, Z. *Viața lui Constantin Dobrogeanu-Gherea / The Life of Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Cartea Românească, București, 1982.

Preda, Cristian. *Staulul și sirena. Dilemele unui marxist roman / The Stable and the Siren. Dilemmas of a Romanian Marxist*, Editura Nemira, Bucureşti, 2002.